

ДО ЖИТТЄПИСУ ПЕТРА КУДРЯВЦЕВА: НОВІ АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

Публікується кілька архівних документів, що вперше висвітлюють маловідомий епізод із життя професора Київської духовної академії Петра Кудрявцева (1868–1940), пов'язаний із його спробою обійняти посаду викладача філософії в Університеті св. Володимира у травні-червні 1919 року.

Продовжуючи зміщену у попередніх випусках «Київської Академії» серію публікацій, присвячених життю і творчості професора філософії Київської духовної академії Петра Павловича Кудрявцева¹, пропонуємо увазі читачів кілька архівних документів, які висвітлюють маловідому сторінку його педагогічної біографії, пов'язану зі спробою обійняти посаду приват-доцента в київському Університеті св. Володимира у травні-червні 1919 р. Безпосередньою спонукою до цього стало офіційне закриття КДА за розпорядженням радянських органів влади від 3 квітня 1919 р.² Залишившись без постійної роботи, 5 травня 1919 р. П. Кудрявцев, разом із колегами з академії – Михайлом Скабаллановичем, Леонідом Соколовим, Віктором Іваницьким і Дмитром Гороховим³ – подає заяву до Ради історико-філологічного факультету Університету св. Володимира з проханням надати йому можливість викладати історико-філософський курс⁴. Такий крок був цілком зрозумілий з огляду на давні й тісні зв'язки між обома навчальними закладами: свого часу університетські кафедри посідали Орест Новицький, Сильвестр Гогоцький, Іван Сквор-

¹ Див.: Пастушенко Л. *Петро Кудрявцев у релігійно-філософському житті Києва початку ХХ століття* // Київська Академія. Вип. 4. К., 2007. С. 166–179; Пастушенко Л. *Петро Кудрявцев – вихованець і професор Київської духовної академії* // Київська Академія. Вип. 8. К., 2010. С. 50–64.

² Варто зауважити, що процес фактичної ліквідації Київської академії розпочався вже у лютому 1919 р. після декрету Раднаркому «Про відділення Церкви від держави і школи від Церкви», згідно з яким КДА позбавлялась усіх своїх приміщень і фінансів, а отже, мусила призупинити навчальний процес до 1 вересня 1919 р. Як повідомляла газета «Студенческий Вестник» від 10 лютого 1919 р., заняття в академії було скасовано, через те, що не було гуртожитку, студенти роз'їхалися по домівках, на іспитах з'явилися одна-дві особи (див.: Державний архів м. Києва [далі – ДАК]. Ф. 16, оп. 465, спр. 1299. Арк. 90).

³ Колишні професори КДА М. М. Скабалланович і Л. М. Соколов подавали заяви про працевлаштування, відповідно, на кафедру римської словесності та кафедри історії церкви, філософії, педагогіки; доцент В. Ф. Іваницький – на кафедру загальної історії; магістр богослов'я Д. В. Горохов – на кафедру загальної грецької історії (ДАК. Ф. 16, оп. 465, спр. 1299. Арк. 97).

⁴ Там само. Спр. 4836. Арк. 56–57.

цов, Назарій Фаворов; поєднували викладання в КДА та університеті Петро Авсенев, Степан Голубев, Михайло Поснов.

Як свідчать архівні документи, президія Ради факультету створила комісію з викладачів-філософів (проф. Василь Зеньковський, проф. Олексій Гіляров, доц. Генріх Якубаніс), що отримала доручення підготувати відгук про наукову діяльність Петра Кудрявцева⁵. Схвальний відгук комісії став підставою для рішення Ради факультету від 11 травня 1919 р.⁶ про проведення процедури балотування Кудрявцева на посаду приват-доцента вже на найближчому засіданні та звільнення «известного всем профессора высшего учебного заведения» від випробувальних лекцій; 1 червня 1919 р. його таємним голосуванням було обрано⁷. Успішному та швидкому розв'язанню питання, поза сумнівом, сприяв передусім високий авторитет Кудрявцева як вченого і педагога в освітянських колах. Крім того, його кандидатуру особливо підтримував Василь Зеньковський – один із найвпливовіших членів Ради⁸ і давній колега по київських Релігійно-філософському та Науково-філософському товариствах.

Варте уваги те, що свій висновок про доцільність обрання Кудрявцева на посаду приват-доцента Зеньковський мотивував не лише високою оцінкою педагогічної, наукової та релігійно-просвітницької діяльності претендента, а й «виробничими потребами» університету – планованим розширенням викладання філософських дисциплін⁹. Адже з квітні 1919 р. Рада історико-філологічного факультету жваво обговорювала питання про створення відділення філософії, розгляд якого вже на першому засіданні новоствореної Ради (15 квітня 1919 р.) зніціювала студентська курія¹⁰. Йшлося про записку, подану Раді студентів тридцятьма студентами-філологами, у якій вони висловлювали побажання щодо організації при факультеті самостійного філософського відділу. Рада студентів, своєю чергою, подала це звернення через студентську курію на розгляд факультетської Ради, з дорученням(!), в дусі нової радянської школи, найближчим часом створити комісію для підготовки проекту філософського від-

⁵ Див. протокол засідання «ИСПОЛФАСА» (назва Президії Ради історико-філологічного факультету, обраної 15 квітня 1919 р. на першому засіданні нового складу Ради, згідно з постановою № 8 Народного комісаріату просвіти від 9 травня 1919 р.). Див.: ДАК. Ф. 16., оп. 465, спр. 1298. Арк. 160.

⁶ Там само. Арк. 163.

⁷ 44 члени Ради проголосували за кандидатуру Кудрявцева, 8 – проти, 1 утримався (Там само. Спр. 1299. Арк. 1).

⁸ На засіданні Ради від 15 квітня 1919 р. Зеньковського було обрано першим товаришем голови новоствореної Президії (Там само. Спр. 1298. Арк. 135–141).

⁹ Там само. Спр. 4836. Арк. 50.

¹⁰ Згідно зі згаданою постановою № 8 Наркомпросу, нова Рада факультету складалася з трьох курій: до першої належали професори, доценти і приват-доценти, які читали обов'язкові курси, до другої – приват-доценти, що не мали трирічного стажу, а також лектори, асистенти, стипендіати, третя курія була представлена студентами (Там само. Спр. 1298. Арк. 135–141).

ділення. Йдучи назустріч побажанням студентства, 26 квітня 1919 р. президія Ради факультету доручила Зеньковському сформувати таку комісію, до якої, крім нього увійшли Гіляров та Якубаніс¹¹, а вже 15 травня Зеньковський ознайомив президію Ради із відповідним проектом¹².

Однак чергова зміна влади у Києві (31 серпня 1919 р. місто зайняла Добровольча армія, яка протрималася тут до грудня 1919 р., тобто до вступу більшовицьких військ) внесла свої корективи й у діяльність та плани історико-філологічного факультету. На виконання наказу військового губернатора про анулювання усіх директив радянської влади й відповідного розпорядження ректора університету від 7 вересня 1919 р.¹³, усі рішення факультетської Ради було скасовано — це стосувалось і постанови про обрання Петра Кудрявцева на посаду приват-доцента. На засіданнях Ради від 5 та 12 вересня 1919 р.¹⁴ ухвалили, що всі особи, які за радянської влади висловили бажання бути допущеними до викладання, мусять подати заяви вдруге й, відповідно, ще раз пройти процедуру затвердження. Але від Кудрявцева такої заяви не надійшло¹⁵: отримавши запро-

¹¹ Там само. Спр. 1299. Арк. 155–156.

¹² Там само. Спр. 1298. Арк. 3. На наступному засіданні Рада (протокол № 4 від 2 червня 1919 р.: Там само. Арк. 8–9) схвалила запропонований проект і передала його на розгляд звітної комісії з перегляду навчальних планів. Зміст проекту філософського відділення можна реконструювати лише за олівцевою чернеткою, написаною рукою Василя Зеньковського — вірогідно, схемою його доповіді, виголошеної на засіданні Ради (там само. Арк. 30). Їшлося про створення окремого відділення філософії, спеціалізуватися на якому могли б студенти не лише історико-філологічного, а й інших факультетів. Відділення передбачало три підрозділи: I — психологічний (перелік дисциплін: психологія, логіка, вступ до філософії, гносеологія, експериментальна психологія, фізіологія, зоопсихологія, соціальна психологія, історія психології, систематичний вступ до експериментальної психології, психологія дитинства, психопатологія), II — історія філософії (курси: психологія, гносеологія, логіка, вступ до філософії, історія філософії, курси з філософії Платона, Аристотеля і Канта, російська філософія, етика, естетика, філософія релігії, історія логіки, філософія історії, філософія права, спецкурси, присвячені окремим персоналіям та епохам), III — педагогічний (курси: психологія, логіка, вступ до філософії, нарис історії філософії, гносеологія, етика, естетика, філософія релігії, історія педагогіки, теорія педагогіки, психологія дитинства, психопатологія дитинства, спецкурси). На жаль, втілитися у життя згаданому проектові не судилося. Якщо влітку 1919 р. певні порухи в діяльності комісії ще спостерігалися (зокрема, на засіданні Ради факультету від 12 серпня 1919 р. до її складу було включено доцента Степана Ананьїна), то восени (на засіданні Ради від 17 вересня 1919 р.) ухвалено відкласти постанову про організацію філософського відділення до отримання висновків інших відділень факультету щодо його бажаності (Там само. Арк. 97).

¹³ Там само. Спр. 1299. Арк. 109.

¹⁴ Там само. Арк. 49, 8–82.

¹⁵ У протоколах засідань Ради факультету знаходимо повторні заяви-клопотання М. М. Скабаллановича, Л. М. Соколова, В. Ф. Іваницького та Д. В. Горохова, які разом з П. Кудрявцевим у квітні 1919 р. подавали заяви вперше. Причини рішення Кудрявцева залишити Київ слід шукати, ймовірно, у тій нестабільній і напруженій ситуації, у якій опинилися мешканці міста, що впродовж усіх трьох місяців перебування тут Добровольчої армії, жили, як згадував Зеньковський, з відчуттям постійної загрози повернення більшовиків (див.: Зеньковський Василь, протопресв. *Пять месяцев у власти (15 мая — 19 октября 1918 г.). Воспоминания.* М., 1995. С. 185–190). Особисто Кудрявцеву, колишньому голові Вченого комітету при Міністерстві сповідань в уряді Павла Скоропадського,

шення до новоствореного Таврійського університету, він із 15 жовтня 1919 р. посів місце на кафедрі філософії, яке обіймав до захоплення Криму більшовицькими військами у січні 1921 р.¹⁶

Наведені далі матеріали особової справи Петра Кудрявцева з архіву Університету св. Володимира дають змогу не лише чіткіше уявити перипетії його нереалізованої приват-доцентури, а й ознайомитися з деякими біографічними документами (зокрема, з *curriculum vitae* і списком праць, які він вважав за основні) та з оцінками його наукової і педагогічної діяльності, що були надані відомими університетськими філософами початку ХХ ст. — В. Зеньковським, О. Гіляровим, Г. Якубанісом. Ці документи видаються важливими не лише для істориків вітчизняної філософії, а й для всіх, хто цікавиться історією КДА та Університету св. Володимира.

Матеріали справи, що зберігається серед особових документів професорсько-викладацького складу Університету св. Володимира у Державному архіві м. Києва (ф. 16, оп. 465, спр. 4836), друкуються вперше. Тексти написано від руки чорним та синім чорнилом. Орфографію та пунктуацію наближено до сучасних норм; підкреслення у тексті збережено. У квадратних дужках розшифровано скорочення, у кутових дужках вміщено відтворення пропущених слів.

№ 1

Подання П. П. Кудрявцева до Ради історико-філологічного факультету Університету Св. Володимира від 5 травня 1919 р.

7 мая № 44¹⁷

В Собрание историко-филологического факультета <Университета> Св. Владимира.

С 1-го апреля текущего года Киевская духовная академия, в которой, начиная с 1897-го года, нижеподписавшийся занимал кафедру истории философии сначала в звании и. д. доцента, затем доцента, экстра-ординарного и, наконец, и. д. ординарного профессора¹⁸, приказом советской власти закрыта в качестве государственного учреждения¹⁹; с того же числа профессора академии, в том числе

очікування радянських військ не обіцяло нічого хорошого, тоді як Крим, де позиції Добровольчої армії видавалися стабільнішими, був для нього значно безпечнішим місцем.

¹⁶ Див.: [Кудрявцев П. П.] *Автобиографическая заметка* // Кудрявцева Е. П. [*Воспоминания о моем отце*]. [Машинопис] // Музей однієї вулиці. Б/ш. С. 1

¹⁷ Надпис чорним чорнилом у лівому верхньому куті.

¹⁸ Після захисту магістерської дисертації «Абсолютизм или релятивизм? Опыт историко-критического изучения чистого эмпиризма новейшего времени в его отношении к религии и нравственности. *Prolegomena*» (17 жовтня 1908 р.) Кудрявцеву того ж дня було присуджено звання доцента, 9 січня 1909 р. — екстраординарного, 15 жовтня 1918 р. — ординарного професора.

¹⁹ Точною датою закриття КДА вважають 3 квітня 1919 р. (див., зокрема: Стародуб А. В. *Академія в останні роки свого існування (1919–1923)* // Наукові записки НаУКМА. Т. 35.

и пишуций эти строки, считаются уволенными со службы в академии. Между тем, по свидетельству собственного сознания, я мог бы продолжать дело преподавания истории философии в ближайшем, по крайней мере, будущем с затратою не меньшего количества сил и часов, чем в предыдущие годы, да и внешняя обстановка складывается так, что трудно думать об уменьшении размеров своей работы. Все это дает мне смелость просить Собрание историко-филологического факультета <Университета> Св. Владимира войти в обсуждение вопроса – не могут ли силы, знания и преподавательский опыт пишущего эти строки найти для себя некоторое применение на означенном факультете? Без сомнения, преподавание основных курсов по истории философии в Университете Св. Владимира обеспечено, но, взятый в целом, курс истории философии настолько обширен, что редко в каком университете он прочитывается на всем своем протяжении с одинаковою полнотою и обстоятельностью, да и независимо от этого те или другие отделы курса могут быть выделены для преподавания в качестве специальных курсов. Со своей стороны, я мог бы указать следующие отделы, чтение которых я мог бы взять на себя, если бы Собрание признало это полезным для дела преподавания: 1) история греко-римской философии эллинского периода, 2) история средневековой философии, 3) история философии XIX-го века в связи с философскими течениями в России. Наконец, по обязанности преподавателя истории философии в высшей богословской школе, я должен был уделять значительное место изложению философских взглядов на религию, вследствие чего в моем распоряжении имеется материал для курса по истории философии религии.

Профессор Петр Кудрявцев
Киев, Волошск[ая], 8,
5-го мая 1919 г.
Зеньковскому²⁰

ДАК. Ф. 16, оп. 465, спр. 4836. Арк. 56–57. Автограф. Рукопис чорним чорнилом.

№ 2

***Curriculum vitae* і список друкованих праць П. П. Кудрявцева В Собрание историко-филологического факультета Киевского университета**

Київська Академія. К., 2004. С. 68. Його ж. *Статут Київської Православної Богословської Академії (1920–1924)* // Труды Київської Духовної Академії. 2010, № 12. С. 254). Від лютого 1920 р. по травень 1924 р. КДА функціонувала як приватний заклад під назвою «Київська Православна Богословська Академія» (Стародуб А. В. *Статут Київської Православної Богословської Академії*. С. 253–258). У її роботі в 1922–1924 рр. брав участь Кудрявцев: проводив іспити, надавав консультації щодо підготовки до кандидатських дисертацій з богослов'я (див.: Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 263, оп. 1, спр. 17740).

²⁰ Надписано олівцем іншим почерком.

В добавление к поданному мною заявлению представляю свое *curriculum vitae* и те из печатных трудов, которые оказались у меня под руками.

7/V 1919.

Проф. П. Кудрявцев

Кудрявцев Петр Павлович, сын священника с. Алексеевского, из Ситовой Мечи, Чернск[ого] у[езда] Тульск[ой] г[убернии], родился в с. Алексеевском 24 авг[уста] 1868 г.; обучался в Ефремовском духовном училище, Тульской дух[овной] семинарии и Киевской дух[овной] академии²¹, которую окончил в 1892 г. с правом получения степени магистра без новых устных испытаний; в 1892/93 г. состоял профессорским стипендиатом при кафедре истории философии в академии²²; с 1893 по 1897 г. состоял преподавателем философских предметов в Подольской дух[овной] семинарии и словесности в Подольском женском училище дух[овного] ведомства; в 1897 г., согласно избранию Совета Киевск[ой] дух[овной] академии, занял в последней кафедру истории философии, которую и занимал до самого последнего времени сначала в звании и. д. доцента, затем доцента, экстраординарного и, наконец, и. д. ординарного профессора; в 1908 г., по защите диссертации на тему: «Абсолютизм или релятивизм? Опыт историко-критического изучения чистого эмпиризма новейшего времени в его отношении к религии и нравственности. *Prolegomena*», удостоен Советом Киевск[ой] дух[овной] академии степени магистра богословия; с 1918-го состоит профессором Киевского Народного университета²³ по кафедре истории философии; преподает историю русской литературы в женской гимназии при евангелическо-лютеранской церкви²⁴; начиная с 1898-го года

²¹ До КДА П. Кудрявцев вступив у 1888 р.

²² Керівництво його підготовкою в статусі професорського стипендіата здійснював Дмитро Богдасевич (у майбутньому – еп. Василій, ректор КДА).

²³ Київський український народний університет діяв з жовтня 1917 по липень 1918 р. як приватний вищий навчальний заклад, створений задля кадрової підготовки національно свідомої української інтелігенції. Тут працювало три факультети: історико-філологічний, фізико-математичний і правничий. Заняття відбувалися в другій половині дня у приміщеннях Університету св. Володимира і Київського політехнічного інституту. Викладання здійснювалося українською мовою; більшість професорів і доцентів, запрошених до університету, мали українське походження та вільно володіли мовою. Однак для окремих фахівців робили винятки: зокрема, В. Зеньковський, не володіючи українською, читав свої курси по-російському. Ймовірно, такий самий виняток було зроблено й для П. Кудрявцева, який, за словами Зеньковського, хоча й «великорос за народженням, але любив і розумів Україну...» (Зеньковський В. В. *Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.)*. С. 98.). За ініціативи очолюваної акад. Володимиром Вернадським тимчасової спеціальної комісії із заснування вищих шкіл і наукових інституцій, створеної при Міністерстві освіти в уряді гетьмана Павла Скоропадського, 1 липня 1918 р. Київський український народний університет було реорганізовано у Київський державний український університет; у 1920 р. його, разом з іншими вищими навчальними закладами Києва, приєднали до Університету св. Володимира. На цій базі того самого року відкрито Київський Вищий інститут народної освіти ім. М. П. Драгоманова (КІНО).

²⁴ Жіноча гімназія при Київській лютеранській церкві св. Катерини була відомим на поч. ХХ ст. приватним німецькомовним закладом, де мали змогу отримати добру середню освіту дівчата різних національностей та віросповідань. Оскільки платню за навчання тут

преподавал тот же предмет в различных средне-учебных заведениях г. Киева²⁵. Неоднократно читал лекции по истории новой русской литературы на земских учительских курсах в Полтаве, Херсоне и Киеве²⁶; занимает кафедру истории философии на Высших женских курсах, учр[ежденных] А. В. Жекулиной²⁷.

Кроме магистерской диссертации и ряда публицистических статей, Кудрявцевым напечатано:

1. Очерки современного эмпиризма, вып. I. Киев, 1907²⁸;
2. Несколько замечаний об отношении истории философии к задачам богословской науки. Вера и Разум за 1898 г., № 2²⁹;
3. Очерки профессорской деятельности профессоров философии в Киевской академии – Д. В. Поспехова³⁰ (Вера и Церковь за 1899, декабрь), М. А. Олесницкого³¹ (Труды Киевск[ой] Дух[овной] Ака-

брали невелику, слухачками гімназії були переважно особи з сімей невисокого статусу. Навчальний заклад вирізнявся віросповідною толерантністю: наприклад, Закон Божий читали служителі різних конфесій. Саме з цих причин викладачі Київської духовної академії охоче віддавали своїх дочок до цієї гімназії, зокрема, тут навчалися обидві доньки Кудрявцева Катерина і Бландина (див.: Женская гимназия при Киевской Евангелическо-лютеранской церкви св. Екатерины (Записано со слов Е. П. и Б. П. Кудрявцевых Л. В. Вдовиной). 1992–1993 гг. [Машинопис] // Музей одной вулиці. Б/ш).

²⁵ Кудрявцев викладав словесність та російську літературу у Другому жіночому епархіальному училищі духовного відомства, у жіночій гімназії Клушінш, у першій Київській приватній жіночій гімназії О. Дучинської, з 1905 р. читав курс історії філософії на приватних Вищих історико-літературних курсах М. Довнар-Запольського, з 1908 р. – курс історії літератури у Фребельському педагогічному жіночому інституті.

²⁶ Організаторами згаданих курсів були Полтавське та Херсонське земства. Курси функціонували у літній період і мали на меті підвищення кваліфікації викладачів земських шкіл. Участь у роботі курсів Кудрявцев брав у 1911–1914 рр. На основі прочитаних лекцій у 1915 р. він видав «Конспект лекцій з нової російської літератури».

²⁷ Ідеться про Вищі вечірні жіночі курси, засновані А. В. Жекуліною (в їх організації у 1905 р. Кудрявцев брав активну участь, а також викладав тут історію філософії та історію літератури). У 1906–1917 рр. він здійснював фактичне керівництво курсами як голова педагогічної ради. Завдяки його зусиллям, до викладання було залучено кращих київських викладачів та науковців – О. Гілярова, В. Зеньковського, О. Лободу, М. Перетца, В. Завитневича, П. Тихомирова та ін. За обсягом предметів (з відведенням значного місця філософським дисциплінам) і рівнем викладання курси надавали слухачкам освіти, рівноцінну університетській. Кудрявцев був також ініціатором створення часопису «Летопись Высших женских курсов, учрежденных А. В. Жекулиной», який виходив у Києві у 1914–1915 рр. за редакцією П. Кудрявцева (1914) та В. Перетца (1915). Метою часопису було ознайомлення вітчизняних педагогів із діяльністю курсів і станом вищої жіночої освіти взагалі та науковим доробком викладачів курсів. Див.: [Кудрявцев Петр Павлович]. *Вечерние высшие женские курсы в г. Киеве (разрешение на издание «Летописи курсов», объяснительная записка о создании педагогического отделения). 1909–1914 гг.* Рук. Машиноп. Ориг. Копии. Приложение: Проект устава курсов (Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [далі – ІР НБУВ]. Ф. 139, спр. 1). Див. також: *Киевские Высшие вечерние женские курсы, учрежденные А. В. Жекулиной.* К., 1911).

²⁸ Кудрявцев П. П. *Очерки современного эмпиризма.* К., 1907.

²⁹ Його ж. *Несколько замечаний об отношении истории философии к богословской науке* // Вера и разум. 1898, т. 2, ч. 1. С. 49–66.

³⁰ Його ж. *Профессор Дмитрий Васильевич Поспехов (страничка из внутренней жизни Киевской духовной академии за минувшее полу столетие)* // Вера и Церковь. 1899, кн. 10. С. 786–812.

³¹ Його ж. *Профессор Маркеллин Алексеевич Олесницкий* // Труды Киевской Духовной Академии [далі – ТКДА]. 1905, № 4. С. 675–704.

демии за 1905 г., апр.), П. И. Линицкого³² (там же, 1906 г., № 8–9), Н. Н. Пузанова³³ (там же, 1909 г., № 10);

4. К вопросу об отношении христианства к язычеству. По поводу современных толков о браке — Труды [Киевской Духовной] Акад[емии], 1903, № 5³⁴;

5. Рецензия на книгу В. И. Барвинка «Никифор Влеммид и его сочинения» — Журн[ал] Мин[истерства] Нар[одного] Пр[освещения], 1912, кн. 10, стр. 326–359³⁵;

6. Апология научного знания. Из размышлений над заветами, оставленными «отцом русской науки» — Христ[ианское] Обозрение, 1914, № 5³⁶;

7. Связь с отцами в сердце и мысли Влад[имира] Соловьёва. Киев, 1916³⁷;

8. Идея св. Софии в русской литературе четырех последних десятилетий — Христианск[ая] мысль за 1916 и 1917 г. (не окончено за перерывами в издании журнала)³⁸;

9. Главные моменты в жизни и литературном развитии Пушкина — в Пушкинск[ом] сборнике, изданном Киевск[им] Педагогич[еским] обществом в 1899 г.³⁹;

10. Конспект лекций по новой русской литературе, читанных на земск[их] учит[ельских] курсах в Полтаве и Херсоне. Херс[он], 1915⁴⁰;

11. Волны вечности в русской художественной литературе. Изд. Киевск[ого] Религ[иозно]-Философск[ого] о[бществ]а. Киев, 1914⁴¹ (по поручению О[бществ]а составил, предварил предисловием и снабдил примечаниями П. Кудрявцев).

Проф. П. Кудрявцев

[У лівому верхньому та правому нижньому кутках першого аркуша документа печатка: «ДЕКАН ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА УН-ТА СВ. ВЛАДИМИРА. 6 МАЙ 1919»]

³² Його ж. Профессор Петр Иванович Линицкий // ТКДА. 1906, № 6. С. 737–771.

³³ Його ж. Памяти Н. Н. Пузанова // ТКДА. 1909, № 10. С. 334–339.

³⁴ Його ж. К вопросу об отношении христианства к язычеству // ТКДА. 1903, № 5. С. 27–50.

³⁵ Його ж. Критика и библиография. В. И. Барвинок. Никифор Влеммид и его сочинения // Журнал Министерства народного просвещения. 1912, № 10, отд. 2. С. 326–359.

³⁶ Його ж. Апология научного знания. Из размышлений над заветами, оставленными «отцом русской науки». Отгиск из журнала «Христианское обозрение». К., 1914. С. 178–225.

³⁷ Його ж. Связь с отцами в сердце и мысли Владимира Соловьёва. К., 1916.

³⁸ Його ж. Идея святой Софии в русской литературе четырех последних десятилетий // Христианская мысль. 1916, № 9. С. 70–83; № 10. С. 74–97; 1917, № 1. С. 76–81; № 3–4. С. 83–101.

³⁹ Його ж. А. С. Пушкин. Главные моменты его жизни и литературного развития // Сборник статей об А. С. Пушкине по поводу столетнего юбилея. К., 1899. С. 31–162.

⁴⁰ Його ж. Конспект лекций по новой русской литературе, читанных на земских учительских курсах в Полтаве и Херсоне. Херсон, 1915.

⁴¹ Волны вечности в русской художественной литературе: хрестоматия. К., 1914.

ДАК. Ф. 16, оп. 465, спр. 4836. Арк. 52 – 54. Автограф. Рукопис чорним чорнилом.

№ 3

Відгуки проф. В. В. Зеньковського, проф. О. М. Гілярова, доц. Г. І. Якубаніса про педагогічну і наукову діяльність П. П. Кудрявцева

В Историко-филологический факультет Киевского университета.

Согласно поручению факультета, имею честь представить отзыв о трудах проф. П. П. Кудрявцева.

П. П. Кудрявцев с 1897 г. преподает историю философии в Киевской духовной академии и за это время вполне сложился как преподаватель и ученый. Во всех философских начинаниях г. Киева он всегда принимал живое участие и много раз помогал своими советами и руководством тем из специалистов по философии, которые подготовлялись к профессорскому званию при университете. Превосходный лектор, П. П. Кудрявцев много раз публично выступал перед широкой публикой и заслужил в этом отношении очень лестную репутацию. Так, лекции П. П. Кудрявцева по истории философии в Народном университете⁴² принадлежат к числу наиболее посещаемых, равно как <i>лекции по истории философии на Вечерних женских курсах⁴³.

Как ученый, П. П. Кудрявцев посвящает свое внимание как проблемам истории философии, так и проблемам истории русской литературы, причем связующим звеном является у П. П. Кудрявцева изучение истории русской философии⁴⁴. Труды П. П. Кудрявцева по истории философии относятся к анализу новейших форм эмпиризма: кроме очерков по истории новейшего эмпиризма⁴⁵, П. П. Кудрявцев выпустил в свет труд общего характера, посвященный анализу эмпиризма, под названием «Абсолютизм или релятивизм»⁴⁶. Из мелких работ П. П. Кудрявцева отмечу его большую рецензию на труд В. И. Барвинка о Никифоре Влеммиде⁴⁷.

⁴² Див. прим. № 23.

⁴³ Див. прим. № 27.

⁴⁴ Див. праці П. Кудрявцева з історії російської філософії: *Апология научного знания*. (прим. № 36); *Ахиллесова пята славянофильского мирозерцания* // Церковно-общественный вестник. 1913, № 33. С. 8–10; *Живое ядро славянофильства. Из очерков старого славянофильства* // Там само. 1913, № 36. С. 3–5; *О делах политических. Мысли старых славянофилов* // Там само. 1913, № 43. С. 3–5; *Рыцари свободного слова. (Из очерков старого славянофильства)* // Там само. 1913, № 46. С. 6–8; *Идея святой Софии*. (прим. № 38); *Связь с отцами в сердце и мысли Владимира Соловьева* (прим. № 37); *Россия и Царьград. Три момента в литературной истории вопроса*. К., 1916.

⁴⁵ Див.: Кудрявцев П. П. *К характеристике современного эмпиризма* // ТКДА. 1904, № 1. С. 101–42; № 3. С. 369–415; *Очерки современного эмпиризма* (прим. № 28).

⁴⁶ Див.: Кудрявцев П. П. *Абсолютизм или релятивизм? Опыт историко-критического изучения чистого эмпиризма новейшего времени в его отношении к нравственности и религии. Prolegomena*. Вып. 1. К., 1907.

⁴⁷ Див. прим. № 35.

Надо пожалеть, что курс его по истории философии, который, судя по отзывам слушателей его, отличается отделкой деталей и рядом оригинальных и ценных характеристик, основанный на изучении первоисточников, остается ненапечатанным⁴⁸.

Интерес П. П. Кудрявцева к истории русской литературы выразился в книге о Пушкине⁴⁹, в мелких статьях⁵⁰, в составлении оригинальной хрестоматии «*Волны вечности в русской литературе*»⁵¹. Обширные познания П. П. Кудрявцева по истории русской философской мысли XIX в. хорошо известны многим по его докладам в Киевском Религиозно-философском обществе⁵².

Все указанное приводит меня к выводу, что в интересах широкой постановки преподавания философии в университете, как это настоятельно выдвигается студентами в поданной ими докладной записке, очень желательно привлечение П. Кудрявцева в качестве прив[ат]-доцента с поручением ему читать курс средневековой философии и философии патристики (соединив этот курс в один или же разделив их) и курс по истории русской философии.

Проф. В. В. Зеньковский⁵³

⁴⁸ В ІР НБУВ зберігаються лекції Кудрявцева з історії філософії в записках студентів (Ф. 160, спр. 1632).

⁴⁹ Див. прим. № 39.

⁵⁰ Див.: Кудрявцев П. П. *К истории литературного возрождения средневекового католицизма в новое время* // ТКДА. 1916, № 7–8. С. 237–268; № 11–12. С. 327–381; Його ж. *Христианский взгляд на жизнь (По поводу «Стихотворений в прозе» И. С. Тургенева)*. К., 1899.

⁵¹ Див. прим. № 41.

⁵² Кудрявцев був одним із засновників і головою (1910–1912) Київського Релігійно-філософського товариства (1908–1919). З-поміж його доповідей, присвячених історії російської філософії, відомі такі: «О мерах к религиозному возрождению России» (1908 р.), «Связь с отцами в сердце и мысли В. Соловьева» (1910 р.), «Некоторые мотивы в стихотворениях А. С. Хомякова и К. С. Аксакова» (1911 р.), «О значении воспоминания о М. В. Ломоносове для нашего времени (к 200-летию со дня рождения)» (1911 р.).

⁵³ Зеньковский Василь Васильович (1881–1962) – відомий філософ та історик філософії, богослов, релігійний діяч. Вихованець та викладач Університету св. Володимира у 1909–1919 рр. – в. о. доцента (1909 р.), приват-доцент (1912 р.), професор (1915 р.) кафедри філософії. Читав курси логіки та психології. Оцінити Кудрявцева як науковця і викладача Зеньковский мав змогу, викладаючи разом з ним на Київських Вищих вечірніх жіночих курсах, у Фребелівському жіночому інституті (з 1914 р. Зеньковский був його директором), в Українському Народному університеті, а також беручи активну участь у роботі київських Науково-філософського та Релігійно-філософського товариств (у 1917–1919 рр. Зеньковский був його головою) і виданні часопису «Христианская мысль» (1917–1918). Цінуючи в Кудрявцеві «грунтовність його науково-богословських поглядів, його справжню і глибоку відданість Церкві й водночас його вільний розум, його сміливі задуми, натхненні пафосом справжнього, а не казенного традиціоналізму» (див.: Зеньковский Василий, протопресв. *Пять месяцев у власти*. С. 91), Зеньковский у період перебування на посаді міністра сповідань в уряді Павла Скоропадського (1918 р.) систематично обговорював із Кудрявцевим реформування вищої духовної школи загалом і Київської духовної академії зокрема; за його призначенням, Кудрявцев очолив Вчений комітет при Міністерстві сповідань – орган, покликаний стимулювати відродження української церковної культури.

Против допущения П. П. Кудрявцева к приват-доцентуре возражений не имею.

А. Гиляров⁵⁴

В лице Петра Павловича Кудрявцева философская коллегия нашего Университета обогатится полезным сочленом: появление в нашей факультетской семье почтенного мыслителя, опытного преподавателя, ревностного и заслуженного работника на поприще философской культуры можно только приветствовать.

Доцент Г. И. Якубанис⁵⁵

[У верхньому лівому куті надпис: «К делу о гр. Кудрявцеве», підпис нерозбірливий; після абзацу «В Историко-филологический факультет Киевского университета» напис «Вед. №»].

ДАК. Ф. 16, оп. 465, спр. 4836. Арк. 50–51. Автографи. Рукопис фіолетовим чорнилом.

Ljudmyla Pastushenko

NEW ARCHIVAL MATERIALS FOR THE BIOGRAPHY OF PETER KUDRIAVTSEV

A range of archival documents, which for the first time shows a little-known episode in the life of Kyiv Theological Academy professor Peter Kudriavtsev (1868–1940) is being publicated. This materials dael with his attempt to occupy the position of docent of philosophy at St. Volodymyr University in May-June 1919.

⁵⁴ Гиляров Олексій Микитович (1855–1938) – відомий філософ, історик філософії, літературознавець. В Університеті св. Володимира працював з 1887 р., пройшовши шлях від приват-доцента до заслуженого професора (1910 р.). У різні роки читав курси історії філософії, логіки, психології, педагогіки, спецкурс «Світла та радісна філософія», в якому розгортав вчення синехологічного спиритуалізму. З 1906 р. викладав на Вищих жіночих курсах. Лапідарність і сухість відгуку Гилярова про Кудрявцева зумовлена байдужістю до релігійної філософії, яку той уособлював, і до власне релігії. Деякі принципові розбіжності між Гиляровим і Кудрявцевим увиразнилися під час дискусії щодо доцільності запровадження філософських курсів у гімназіях, що розгорнулася між духовно-академічними та університетськими викладачами Києва на початку ХХ ст. На відміну від духовно-академічного професури (П. Ліницький, П. Кудрявцев), професори університету (О. Гиляров, Г. Челпанов і Ю. Кулаковський) висловлювали глибокий сумнів не лише у доцільності вивчення філософії гімназистами, а й у достатній підготовленості вихованців духовних академій до викладання філософських курсів у гімназіях.

⁵⁵ Якубаніс Генріх-Роман Іванович (1879–1949) – історик філософії, вихованець і викладач Університету св. Володимира (з 1908 р. приват-доцент кафедри філософії). У різні роки читав курс естетики, спецкурси з філософії піфагореїзму, Платона й Арістотеля. Знав Кудрявцева як педагога і науковця, викладаючи з 1907 р. на Вищих вечірніх жіночих курсах А. Жекуліної, а також беручи активну участь у роботі київського Науково-філософського товариства. Про дружні стосунки Якубаніса з Кудрявцевим свідчить принаймні його прощальний візит до колеги напередодні виїзду до Польщі у 1922 р. (див.: Кудрявцева Е. П. [Воспоминания о моем отце]. С. 12.).